

TANQIDIY FIKRLASHNING O'QITISHDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Aminjonova Madinabonu Akmaljon qizi*Farg'ona davlat universiteti "Pedagogika kafedrası"**Pedagogika tarixi va nazariyasi mutaxassisligi 1-bosqich magistri**Madinaqodirjonova52@gmail.com +998911262521**<https://orcid.org/0009-0009-3322-686X>*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tanqidiy fikrlashning o'qitish jarayonidagi o'рни va ahamiyati tahlil qilingan. Tanqidiy fikrlashning mohiyati, uning ta'lim tizimidagi ahamiyati, o'quvchilarning mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi roli ko'rib chiqilgan. Shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda foydalaniladigan zamonaviy o'qitish usullari, texnologiyalari va ularning afzalliklari haqida ma'lumot berilgan. Muammo va yechimlarga to'xtalib o'tilib, ta'lim jarayonini innovatsion texnologiyalar yordamida modernizatsiyalash bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *tanqidiy fikrlash, o'qitish usullari, ta'lim texnologiyalari, mustaqil fikrlash, ijodkorlik, muammoli vaziyat, ta'lim samaradorligi, refleksiya, bahs-munozara, innovatsion pedagogika.*

KIRISH

XXI asrda ta'limning asosiy maqsadlaridan biri – yosh avlodga mustaqil fikrlashni o'rgatish, ularga axborotlarni tahlil qilish, saralash, asoslangan xulosalar chiqarish va oqilona qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Tanqidiy fikrlash aynan shu jarayonlarning markazida turadi. Bugungi kunda globallashuv, texnologik taraqqiyot va ijtimoiy-iqtisodiy muhitning o'zgarishi insonlarga tezkor va to'g'ri qaror qabul qilishni talab etmoqda. Shu boisdan tanqidiy fikrlash nafaqat ta'lim tizimida, balki butun jamiyat taraqqiyotida muhim omil sifatida qaralmoqda. Mazkur maqolada tanqidiy fikrlashning nazariy asoslari, ta'lim jarayonidagi o'рни, uni rivojlantirish usullari va O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan izlanishlar keng yoritiladi.

Tanqidiy fikrlash - bu faktlarni tahlil qilish, dalillarni baholash, o'zaro bog'liqlikni aniqlash, xulosa chiqarish va asoslangan qarorlar qabul qilish qobiliyatidir. Bu fikrlash turi insonning turli vaziyatlarda muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi va uni har tomonlama rivojlangan shaxsga aylantiradi. Tanqidiy fikrlash insonning nafaqat o'qish va o'rganishdagi muvaffaqiyatiga, balki kundalik hayotdagi qarorlar qabul qilish jarayonlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bugungi globallashuv davrida axborot oqimi keskin oshib bormoqda, bu esa har bir insondan ma'lumotlarni saralash, tahlil qilish va ishonchligini baholashni talab qiladi. O'quvchilar tanqidiy fikrlash orqali axborotni tahlil qilib, mustaqil xulosalar chiqarishga o'rganadilar. Tanqidiy fikrlash faqat o'quvchilarni rivojlantirish bilan chegaralanmaydi. Bu jamiyatda yangicha yondashuvlarni ilgari surish va hayot sifatini oshirish uchun muhim omildir. Ijtimoiy muammolarga tanqidiy yondashish orqali innovatsion echimlar ishlab chiqilishi mumkin.

Tanqidiy fikrlash tushunchasi va uning nazariy asoslari

Tanqidiy fikrlash tushunchasi pedagogika, psixologiya va falsafa fanlarida keng tadqiq etilgan. Uning dastlabki nazariy asoslarini Amerika faylasufi va pedagogi Jon Dyui (Dewey, 1910) yaratgan. U tanqidiy fikrlashni “refleksiv fikrlash”, ya’ni insonning shaxsiy tajribalariga asoslangan holda fikr yuritish jarayoni sifatida izohlagan. L. Vigotskiy (Vygotsky, 1978) tanqidiy fikrlashni insonning ijtimoiy muloqot va madaniy muhit orqali shakllanadigan tafakkur shakli sifatida talqin qiladi. Robert Ennis (Ennis, 1987) esa tanqidiy fikrlashni “dalillar va mantiqiy tahlil asosida qaror qabul qilish qobiliyati” deb ta’riflaydi.

Tanqidiy fikrlashni o’qitish jarayoniga joriy qilishda quyidagi yondashuvlar amalga oshiriladi:

- O’quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish. Tanqidiy fikrlash o’quvchilarga berilgan ma’lumotlarni chuqur tahlil qilishga, noto’g’ri qarashlarni aniqlashga va shaxsiy fikrini mustaqil bayon qilishga yordam beradi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali o’quvchilar mustaqil tahlil qilish, o’z fikrini himoya qilish va aniq xulosalar chiqarishga o’rganadilar. Ushbu ko’nikma ularga nafaqat o’quv jarayonida, balki hayotiy vaziyatlarda ham yordam beradi.

- Ijodkorlikni rivojlantirish. Tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega o’quvchilar yangi g’oyalar ishlab chiqishda faol bo’lishadi, bu esa ularning ijodkorlik darajasini oshiradi. Ijodiy fikrlash va tanqidiy tafakkur bir-biri bilan chambarchas bog’liqdir. Tanqidiy fikrlash orqali o’quvchilar yangi yechimlarni ishlab chiqish va muammolarni innovatsion usullarda hal qilish imkoniyatiga ega bo’ladilar.

- Muammolarni hal qilish ko’nikmasini shakllantirish. Tanqidiy fikrlash jarayonida o’quvchilar muammolarni har tomonlama o’rganib, eng maqbul yechimlarni topishni o’rganadilar. Tanqidiy fikrlash metodlari yordamida o’quvchilar real hayotdagi muammolarni hal qilish strategiyalarini ishlab chiqadilar. Ular mavjud vaziyatni tahlil qilish, muqobil echimlarni ishlab chiqish va eng maqbul qarorni tanlashni o’rganadilar.

Tanqidiy fikrlash insonning axborotni tahlil qilish, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish va muammolarni samarali hal qilish qobiliyatini shakllantiradi. U quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

Analitik yondashuv - tanqidiy fikrlovchi shaxs har qanday axborotni shunchaki qabul qilmaydi, balki uni chuqur tahlil qiladi, asosiy va ikkinchi darajali jihatlarini ajratadi. Bu jarayonda inson quyidagi savollarni o’ziga beradi: -Bu axborot qanchalik ishonchli? -Ushbu ma’lumot qanday manbadan kelib chiqqan? -Undagi asosiy dalillar qanday? Misol: O’quvchi biror yangilik maqolasini o’qiganda, uning ishonchliligini tekshirish uchun turli mustaqil manbalar bilan solishtirib ko’radi.

Mantiqiy fikrlash - dalillar va xulosalar o’rtasidagi bog’liqlikni aniqlash, fikrlash jarayonini tizimli asosda yuritish qobiliyatidir. Bunda inson har qanday bayonotni mantiqiy qonuniyatlarga asoslab tahlil qiladi. Misol: Agar biror tadqiqot natijasi dori vositasining samaradorligini tasdiqlasa, tanqidiy fikrlovchi shaxs ushbu tadqiqot uslubi va statistik ma’lumotlar asosida haqiqatga qanchalik yaqinligini o’rganadi.

Muqobil yondashuv (divergent fikrlash) - tanqidiy fikrlovchi har qanday masalaga bir tomonlama emas, balki turli nuqtai nazardan qaraydi. U shaxsiy fikrini muqobil g'oyalar bilan solishtirib, eng asoslanganini tanlashga harakat qiladi. Misol: Iqlim o'zgarishi haqida bahs yuritganda, u nafaqat ekologik mutaxassislarning, balki iqtisodchilar, sotsiologlar va siyosatchilarning ham fikrlarini hisobga oladi.

Dalillarga asoslangan fikrlash - har qanday qaror yoki xulosa faqat shaxsiy fikr yoki hissiyotlarga emas, balki aniq faktlar va ilmiy asoslarga tayanishi lozim. Tanqidiy fikrlovchi inson qaror qabul qilishdan oldin barcha ma'lumotlarni tekshiradi va aniq dalillar bilan mustahkanlaydi. Misol: Agar biror shaxs "fast-food sog'liq uchun zararli" degan fikrni ilgari sursa, tanqidiy fikrlovchi bunga dalillar talab qiladi: ilmiy tadqiqotlar, statistik ma'lumotlar yoki ekspertlarning fikrlari.

Ochiqlik va fleksibil tafakkur - tanqidiy fikrlovchi inson yangi fikrlarni qabul qilishga tayyor bo'ladi va o'z qarashlarini doimiy ravishda takomillashtiradi. U faqat o'z fikriga yopishib olmaydi, balki yangicha yondashuvlarni ham ko'rib chiqishga tayyor turadi. Misol: Biror kishi muayyan siyosiy yoki iqtisodiy masala bo'yicha o'z fikrini shakllantirgandan keyin, yangi dalillar yoki tadqiqotlar natijasida o'z qarashlarini qayta ko'rib chiqishga tayyor bo'lishi kerak.

Muammolarni samarali hal qilish qobiliyati - tanqidiy fikrlovchi inson muammolarni har tomonlama tahlil qilib, eng maqbul yechimni tanlashga harakat qiladi. U muammolarni zudlik bilan hal qilishga emas, balki uzoq muddatli natijalarni inobatga olgan holda optimal qaror qabul qilishga intiladi. Misol: Tadbirkor bo'lishni xohlovchi shaxs biznes boshlashdan oldin bozorni o'rganadi, raqobatchilar faoliyatini tahlil qiladi va strategik reja ishlab chiqadi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Jumladan: kompyuter dasturlari va internet platformalaridan foydalanish orqali o'quvchilarni turli xil ma'lumotlar bilan ishlashga o'rgatish mumkin. Interaktiv o'yinlar ya'ni "Rol o'ynash" usuli o'quvchilarning real vaziyatlarni chuqur anglashiga va tanqidiy tahlil qilishiga yordam beradi. Onlayn platformalar. ZOOM, Google Classroom kabi platformalar o'quvchilarning birgalikda ishlashi va o'zaro fikr almashishiga imkon beradi.

O'qitishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning zamonaviy usullari

1. Case-study (holatni o'rganish). O'quvchilarga hayotiy misollar keltirilgan muammoli vaziyatlar berilib, ularni tahlil qilish va yechim topish so'raladi.

2. Klasterlash usuli. Ma'lumotlarni grafik shaklda tuzish va ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash o'quvchilarning mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

3. SWOT tahlil. O'quvchilarga biror masalaning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, imkoniyatlarni va xavflarni baholash imkonini beradi.

4. Rol o'ynash mashqlari. O'quvchilarni turli rollarga jalb qilib, ularning muammoli vaziyatlarga turli nuqtai nazardan yondashishini ta'minlaydi.

XULOSA

Tanqidiy fikrlash insonni shunchaki bilimlarni yodlash emas, balki ularni tahlil qilish, tushunish va real hayotda qo'llashga o'rgatadi. Bu xususiyatlarning har biri o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, ularning uyg'unligi natijasida inson har qanday masalaga puxta va asosli

yondasha oladi. Shu sababli ta'lim jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish – jamiyatning har tomonlama intellektual va madaniy taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biridir. Bu o'quvchilarga nafaqat bilim olish, balki olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash imkonini beradi. Zamonaviy o'qitish usullari va texnologiyalaridan foydalanish orqali bu maqsadga erishish mumkin. Tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega shaxslar jamiyat taraqqiyotining muhim poydevorini tashkil etadi. Tanqidiy fikrlash zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismidir. Uni rivojlantirish orqali o'quvchilar mustaqil fikrlash, dalillarga asoslangan qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini egallaydilar. O'zbekiston ta'lim tizimida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan tadqiqotlar va innovatsion usullar bu yo'nalishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni.
2. Qodirov A., Rasulov O. "Pedagogik texnologiyalar va ta'lim tizimini modernizatsiyalash". Toshkent: O'zbekiston, 2020.
3. Dewey J. "How We Think". Boston: D.C. Heath & Co, 1910.
4. Paul R., Elder L. "Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life". Pearson Education, 2021.
5. Nosirova G. "Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va innovatsiyalar". Toshkent: Sharq nashriyoti, 2018.
6. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. "Ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish bo'yicha metodik qo'llanma". Toshkent, 2020.
7. Vygotsky L.S. "Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes". Harvard University Press, 1978.
12. Qodirova R. "Tanqidiy fikrlashning ta'lim tizimiga ta'siri". Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.